

Kováčová, Marta

Proletársky humanizmus a sakrálna estetika : (na pozadí žánru rozprávky v románe Matka)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2003, vol. 52, iss. X6, pp. [47]-56

ISBN 80-210-3086-0

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103325>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTA KOVÁČOVÁ

PROLETÁRSKY HUMANIZMUS A SAKRÁLNA ESTETIKA (na pozadí žánru rozprávky v románe Matka)

Vo svetovej literatúre by sme našli nejedno dielo, ktorého ideový náboj implikujúci humanistické poslanie sa akoby premietol do iných diel, našiel ohlas vo vedomí spisovateľov inej krajiny, oslovil ich svojou silou. V roku 1905 dostal Nobelovu cenu za literatúru poľský spisovateľ H. Sienkiewicz za román *Quo vadis*, ktorý hovoril o utrpení prvých kresťanov. Analógiu medzi hlavnými hrdinami, aj charakterom priestoru, v ktorom sa pohybovali, nachádzame v Gorkého románe *Matka*. Tento román je rozprávaním o odvekej túžbe po ľudskom šťastí, po spravodlivom sociálnom poriadku pre všetkých ľudí. Život hlavného hrdinu Pavla Vlasova evokuje v percipientovi atmosféru z románu *Quo vadis*, v ktorom prví kresťania – naplnení láskou k Bohu a tým aj ku všetkým ľuďom a ku každej živej bytosti – zomierali v priestoroch rímskeho Kolosea. Zomierali v mene Pravdy, Dobra a Lásky. Obrazne povedané, kráčali v mene najvyšších princípov po svojej Golgote k naplneniu ideálov.

Krátko ku genéze románu *Matka*. Vznikol za hranicami Ruska, Gorkij ho dokončieval v Taliansku, kde sa vtom čase stretával s A. A. Bogdanovom a A. V. Lunačarským, ktorí boli považovaní za teoretikov „богостроительства“.¹ Prvá recenzia na román vyšla v časopise „Образование“ pod názvom «На пути в Эмауз» v tom čísle, v ktorom sa nachádzal aj článok A. V. Lunačarského pod názvom «Будущие религии».² V roku 1909 vyslovuje Lunačarskij, čítajúc Gorkého *Spoved'*, názor na kolektív: «Мощь коллектива, красота экстаза коллективной жизни, чудотворная сила – вот то, во что верит автор, к чему зовёт он.»³ O neselých desať rokoch Gorkij o národe napísal: «Когда-то, в эпоху мрачной реакции 1907-1910 годов я назвал его «богостроителем», вложив в это слово смысл, что человек сам в себе и на земле создаёт и воплощает способность творить чудеса...»⁴

1 Есаулов, И.: Жертва и жертвенность в повести Горького «Мать». Вопросы литературы. Ноябрь-декабрь 1988, с. 55.

2 Тамtiež.

3 Тамtiež, s. 56.

4 Тамtiež.

Metóda socialistického realizmu, ktorá sa utvárala na začiatku 20. storočia, predpokladala obnovenie reality v jej revolučnom rozvoji. O tom svedčí nielen Gorkého román *Matka*, ale aj celý nasledujúci vývoj romantických prúdov v socialistickom realizme. V tomto zmysle zohralo veľkú úlohu duchovné bohatstvo literatúry ruského kritického realizmu. Metóda socialistického realizmu implikovala jeden najdôležitejších cieľov: charakterizovať, determinovať a následne vytvoriť kladného hrdinu sovietskej literatúry. Nemal to byť len hrdina zotrváva- júci na pozíciách teórie, ale mal mať aj atribúty, ktoré by ho zaradili do pozície kladného hrdinu, pripraveného ich aplikovať do praktického života. Cieľ, ktorý si stanovil, bolo potrebné aj dosiahnuť. Takýto hrdina mal parciálne skutky zjednotiť, zhrnúť do synekdochickej podoby celku – veľkého činu, ktorý by kvalitatívne zlepšil úroveň života celej spoločnosti. Jeho realizácia sa mala začať u recipienta a jeho literárneho diela, pokračovať k percipientovi a od neho k aplikácii do konkrétnej životnej situácie. Percipient sa mal stať aktívnym činiteľom pri napĺňaní cieľov teoretikov kvalitatívne zlepšiť sociálnu situáciu v Rusku.

Román *Matka*, ktorému autor prisúdil takúto úlohu, vyšiel na stránkach zborníka «Знание» (1906). V svojej podstate je vyjadrením kresťanských myšlienok a hodnôt, hoci – paradoxne – jeho autor bol počas svojho života oficiálne obviňovaný z bohorúhačstva. Literárna kritika, stojac na jeho strane a zaradujúc ho k dielam napísaným metódou socialistického realizmu, mu – paradoxne – nepreukázala pomoc, naopak – odpúťavala od neho pozornosť. Kritici, literárni vedci v ňom, žiaľ, nenašli to, čo tvorilo nielen umeleckú, ale najmä duchovnú dominantu. Román *Matka* nepredstavuje len odraz udalostí z prvomájových osláv v Sormove v r. 1901, ale je oveľa zložitejší. Tvorí ho syntéza duchovných, mravných a sociálnych hodnôt, ktoré sú vďaka svojej podstate trvalé a nezničiteľné. Román predstavuje dôležitý moment nielen v Gorkého literárnej tvorbe, ale aj v jeho filozofickej orientácii. Obsahuje spisovateľove sny o kvalitatívnej zmene pozemského bytia. Tieto sny sú spojené s etickým, náboženským a sociálnym učením, Tesne predtým, ako Gorkij dokončil román, napísal: «Скоро кончу повесть. Кажется, будет очень неудачна.»⁵ O tri mesiace napísal Amfiteatrovi: «Занят огромной повестью, коя меня подавляет. Скоро я её отработаю.»⁶ O čosi neskôr, keď študoval históriu národa a uvedomoval si pritom svoj vlastný ťažký život, určil aj smer a inklináciu k novej skutočnosti a k novej pravde, ktorá bola taká nevyhnutná pre ruský ľud. Zobrazenie ilegálnej činnosti sa stalo novým javom v ruskej literatúre (okrem románu *Čo robiť?*). Román mohol vyjsť v Rusku až po roku 1917. V krátkosti k jeho obsahu: v centre pozornosti stojí Pelageja Nilovna. Pavel, jej syn, vystupuje na začiatku románu ako obyčajný mladý človek, podobný všetkým tým, ktorí žijú v robotníckej kolónii. Rád sa zabáva, spieva, tancuje, pije. Jeho život je bezstarostný a – prázdny. Je taký, aký bol aj život jeho otca Michaila Vlasova. Pavel sa však ocitá v inom čase a v prítomnosti iných ľudí. Zoznamuje sa s trinástou komnatou – so svetom literatúry, so zakázanými knihami a v jeho živote vzniká kvalitatívne nové pria-

⁵ Tamtiež, s. 72.

⁶ Tamtiež, s. 63.

teľstvo s ľuďmi, ktorí sa zaoberajú myšlienkou o zmene spoločenského systému. Knihy sa zrazu stávajú čarovným prútkom otvárajúcim Pavlovi priestor na aktivizáciu duchovných síl. Práve táto aktivizácia má viesť k naplneniu sna o Pravde, Dobre a Láske – o Svetle, ktoré sa tak často vyskytuje v Gorkého tvorbe. Pred čitateľom sa odkrýva zložitá cesta metamorfóz nielen v myslení, konaní a správaní Pavla Vlasova, ale aj jeho matky, ktorá spočiatku dianiú okolo seba nerozumie. Uvedomuje si len nesmierny strach o svojho syna. Fabulačné rozprávanie sa dostáva až k prvomájovej demonštrácii a k Pavlovmu uväzneniu. Na súde prednesie Pavel reč, ktorá vyznieva ako protest proti spoločenskému poriadku. Po synovom zatknutí sa Pelageja Nilovna stáva aktívnou účastníčkou ilegálneho boja – pokračuje v činnosti svojho syna. Toľko stručný dej románu. Ako sme už uviedli, literárna kritika mu zaradením k dielam napísaným metódou socialistického realizmu nepomohla. Gorkij – v úsilí o vytvorenie diela so silným ideovým nábojom – siahol po umeleckej hyperbolizácii s jej expresívnou a najmä emocionálnou funkciou v súvislosti s vykreslením charakterov svojich hrdinov. V tejto hyperbolizácii sa skrýval silný imaginatívny impulz, ktorý v procese percepcie pomohol vymodelovať dielo v jeho celistvosti. Tento celok ako totum pro parte umelecky vytvoreného slova skonštruoval Gorkij na romantickej báze, ktorá má svoje korene aj v spomínanej hyperbolizácii a s ňou súvisiacom imaginatívnom impulze. V porovnaní so spisovateľovými predchádzajúcimi dielami, napísanými v duchu romantizmu a týkajúcimi sa skôr sveta rozprávky (Danko, Pesňa o Sokole, Pesňa o Burevestniku, kde je kategória sociálna vyjadrená implicitne), Matka sa stala u Gorkého vari najexplicitnejším poukázaním na negatíva sféry sociálna. Po jej napísaní už spisovateľ nič podobné nevytvoril. Román je rozprávaním o ťažkom živote obyčajného človeka z robotníckej kolónie, akých bolo v cárskom Rusku stovky, ale zároveň aj plný optimizmu, ktorý vyjadril jeden z hrdinov románu Nikolaj Ivanovič: «Я говорю о молодых рабочих – крепкие, полные жажды понять. Смотришь на них и видишь – Россия будет самой яркой демократией на земле!»

Gorkého Matku možno vzhľadom na výber témy (a to predovšetkým) považovať aj za rozprávkový príbeh, pre ktorý je charakteristický šťastný koniec. Nie je to produkt fantázie prostého ľudu, ako rozprávky vo väčšine prípadov vznikali, ale odraz skutočnej udalosti v Sormove. Matku považujeme za kontinuitu s romantickými tendenciami v Gorkého tvorbe a vari aj dosť logickou inklináciou k rozprávkovému žánru, ktorému sa dostávalo najviac pozornosti v 19. storočí, keď sa predstavitelia romantizmu začali orientovať na ľudovú tvorbu svojich národov. V rámci Európy by sme tak mohli uviesť mená Karla Jaromíra Erbena a Boženu Němcovú, zo slovenských rozprávkarov Pavla Dobšinského a Augusta Horislava Škultétyho. Ruským ľudovým rozprávkam sa venoval významný ruský bádateľ Alexander Nikolajevič Afanasiev. Jeho dielo „Russkije narodnyje skazky“ malo zásadný význam pre zbieranie a štúdium ruských ľudových rozprávok.

Z hľadiska rozprávky ako žánru možno aj v Gorkého Matke určiť časti, ktorými sa zaraďuje práve k nej. Spisovateľ využíva predovšetkým estetickú kategóriu krásy a vznešenosti, čím posúva zobrazovaný svet do rozprávkovej roviny.

Vychádzajúc z premisy, že rozprávka má svoju presnú štruktúru, usiluje sa vždy o takú výstavbu deja a zaangažovanie takých hrdinov, vďaka ktorým sa všetko dobre skončí. V tomto smere aj v Gorkého Matke vystupujú postavy, ktorých metamorfózy – od zlého k dobrému, od nepoznaného k poznanému, od nevidiaceho k vidiacemu, od mlčiaceho k tomu, kto prehovorí atď., sľubujú šťastný koniec. Tak, ako má každá rozprávka isté sociálne východisko, ktoré súvisí s prvotnou majetkovou, vlastníckou diferenciáciou spoločnosti, tak je aj v Matke dominantným problémom jestvovanie opozície: vládnuca trieda, bohatí, vykorisťujúci – chudobní: v našom prípade robotníci z biednej robotníckej kolónie. Táto opozícia sa stala premisou k celej sujetovo-fabulačnej výstavbe diela.

V Gorkého Matke evokuje introdukčný opis úvodnú časť rozprávkového príbehu, v ktorej sa dej začína v krajine pripomínajúcej zakliate kráľovstvo, ponorenej do smutnej, depresívne šedej atmosféry. To zakliate kráľovstvo predstavuje robotnícku kolóniu, nad ktorou vládne ťažká odveká kliatba, a ktorá čaká na svojho osloboditeľa.

Sujetová výstavba románu sa podriaďuje predovšetkým kategórii času, ktorý je determinujúcim prvkom v procese metamorfóz hlavných postáv – tak Pavla ako aj jeho matky Pelageji Nilovny. Čas sa stáva, podobne ako aj v rozprávke, organickou súčasťou deja. V rozprávkovom svete sú hrdinovia striktne rozdelení na báze binárnej opozície – na kladných a záporných. V románe Matka sa Pavel stáva kladným hrdinom spolu so svojimi priateľmi a záporný je – použijeme synekdochu – cársky režim a jeho prisluhovači. V hlavnom hrdinovi Pavlovi Vlasovovi sa výrazne – ako v rozprávke – formuje ľudový ideál morálnej podoby človeka. Kladný hrdina prechádza cestou, na ktorej sa stretáva s prekážkami komplikujúcimi dosiahnutie cieľa. Tak, ako sa v rozprávkovom žánri dostávajú hrdinovia do nebezpečných situácií – odstraňujú zlo a napomáhajú dobrou, aj Vlasov ide cestou altruizmu i askézy: žije v prítomnosti kníh, priateľov a ťažkej práce, aby napokon objavil šťastie ako jeden z hlavných atribútov rozprávkového konca. Kľúčovými momentmi sú stretnutia hlavného hrdinu a jeho priateľov s ich protipólmi – s cárskou mocou, so svetom zla, ako ho vnímal Gorkij. Na rozdiel od rozprávkového príbehu, v ktorom sa dej väčšinou odohráva striedavo v uzavretých priestoroch a aj v krajine, dej Matky je väčšinou situovaný do atmosféry bytu:

«Жизнь в маленьком доме Власовых потекла более тихо и спокойно, чем прежде, и несколько иначе, чем везде в слободе. Дом их стоял на краю слободы, у невысокого, но крутого спуска к болоту. Третью дома занимала кухня и отгороженная от неё тонкой переборкой маленькая комнатка, в которой спала мать. Остальные две трети – квадратная комната с двумя окнами. В одном углу её – кровать Павла, в переднем – стол и две лавки. Несколько стульев, комод для белья, на нём маленькое зеркало, сундук с платьем, часы на стене и две иконы в углу – вот и всё.»

Je to bytová atmosféra, maximálne priblížená pomerom ľudí pracujúcich a žijúcich v robotníckej kolónii. Malý, tesný priestor evokujúci priam klaustrofobické pocity, je obkolesený nebezpečenstvom zlého sveta, proti ktorému treba bojovať a poraziť ho tou najsilnejšou zbraňou pomáhajúcou a víťaziacou len

v rozprávke – láskou. Hlavný hrdina získava úspech svojou vnútornou silou a láskou k ľuďom, ktorú mu vstúpovala jeho matka. Získava ho aj vďaka osobným vlastnostiam – atribútom hlavného hrdinu stojaceho v opozícii k svetu zla a nebezpečenstva, zosobnenému v sociálnom nepriateľovi – cárskej moci. Téma sociálnej nespravodlivosti sa v Gorkého románe Matka rieši podobne ako aj v žánri rozprávky v prospech hlavného hrdinu a jeho priateľov.

Pokúsme sa zovšeobecniť napísané: ak má rozprávka blízko k romantickej koncepcii literárneho diela, potom musíme konštatovať, že:

1. Gorkého román Matka je dielom, ktorý síce rieši duchovno-sociálne problémy súčasnosti, ale celá činnosť jeho hrdinov sa orientuje na budúcnosť;
2. Matka je koncipovaná na jednom zo základných atribútov romantizmu – na antietickom princípe, ktorý je charakteristický pre rozprávku;
3. v Matke sa kladie dôraz na city: hrdinovia síce hovoria o sile rozumu, ale konajú v súlade so svojím srdcom, čo je charakteristické aj pre rozprávku;
4. v Matke sa stretávame s číslom 3 – aj tvorcovia rozprávok mali toto číslo vo veľkej obľube, napr.: «Мы трое уполномочены товарищами потребовать, чтобы вы отменили своё распоряжение о вычёте копейки...», «Она уже трижды ходила просить свидания с Павлом, и каждый раз жандармский генерал, седой старичок с багровыми щёками и большим носом, ласково отказывал ей.» «Я вот трижды сидел...» atď.

Vychádzajúc z tvrdenia, že Matka inklinuje k rozprávkovému žánru, je potrebné spomenúť záver románu, ktorý – podobne ako v rozprávkovom príbehu – nesie v sebe etické poslanstvo. Aj keď Gorkij nesiahol po explicitnom vyjadrení šťastného konca, čitateľ tuší, že po útrapách a askéze hlavného hrdinu musí prísť dosiahnutie vysnívaného cieľa v podobe slobody a šťastia pre všetkých, kvôli ktorým Pavel a jeho priatelia bojovali, skrývali sa – podobne ako prví kresťania zo Sienkiewiczovho Quo vadis, riskovali dlhodobé väzenie, ba mnohí z ich súputníkov aj smrť. Pavlovo víťazstvo je vyjadrené v románe implicitne. Je skryté, ale čitateľ ho dešifruje v posledných matkiných slovách: «Не зальют кровью разума!»

Už Aristoteles konštatoval spätnú väzbu skutkov na človeka a vyjadril ju slovami *Esse sequitur operari* – bytie či kvalita je dôsledkom či výrazom konania. Istý čas po ňom vyslovil sv. Augustín myšlienku – Zachovávajte poriadok a poriadok zachová vás. O bytie a poriadok ako spoločenský systém, ale aj poriadok v konkrétnom ľudskom jestvovaní ide v Gorkého románe Matka. V centre pozornosti spisovateľa nebolo len bytie ako také, ale predovšetkým jeho kvalita. Práve ona stojí za všetkými činmi, myslením a konaním hlavných i vedľajších postáv v románe. Je objektom, ku ktorému smerujú a v ktorom sa ako subjekty formujú a v konečnom dôsledku aj identifikujú. Poriadok, o ktorom hovorí sv. Augustín, sa premieta v diele do myslenia a konania nielen hlavného hrdinu Pavla Vlasova, ale aj do sekundárnych postáv. Tento poriadok tvorí podstatu ideálov, ku ktorým hrdinovia smerujú.

Matka patrí k dielam s osobitým postavením medzi literárnymi dielami sovietskeho obdobia. O tom, že sa stala objektom silnej ideologizácie, niet pochýb. A hoci dielu literárna kritika pripisovala všetky znaky socialistického realizmu –

stranickosť, ideovosť atď., napriek tomu tento punc skrýval v sebe celý systém symbolov implicitne stvárnajúcich jeho podstatu a inklináciu k ranej tvorbe Gorkého, zameranej na romantické chápanie a interpretáciu sveta.

Čítajúc nejedno dielo ruskej i sovietskej literatúry, prichodí konštatovať, že ruskí spisovatelia veľmi dobre poznali Bibliu. Jej umelecký svet ich nepriťahoval menej než svet literárnych diel iných autorov. Biblia patrila, podľa slov J. Parandovskovo «к высочайшим взлётам словесного искусства»;⁷ J. Kariakin napísal, že «Достоевский и к Библии относился порой (а может быть, даже прежде всего, больше всего) как к гениальному художественному произведению».⁸

Biblia sa stala pre Gorkého veľmi silným impulzom na napísanie románu *Matka*. Pozorný čitateľ v ňom nemôže nepostrehnúť raz explicitne, inokedy implicitne vyjadrované princípy kresťanského humanizmu, ktorý spoločnosť zo známych dôvodov pretransformovala po roku 1917 na socialistický humanizmus, vynechajúc lexiku súvisiacu s náboženstvom. Gorkij však románom *Matka* nevytvoril dielo s antikresťanskou problematikou, hoci fabula hovorí o budovaní nového spoločenského poriadku založeného na sociálnej spravodlivosti s postavami orientovanými prosocialisticky a prokomunisticky. V súvislosti s týmto problémom je na začiatku potrebné spomenúť obraz Krista na ceste do Emauzu. Tento kresťanský motív nie je v diele osamotený, vinie sa ním celým ako jeden z dominantných leitmotívov, od neho sa odvíja fabulačné rozprávanie aj sujetová línia diela. Kristus sa po vzkriesení, ako hovorí Biblia, pridáva k svojim dvom bývalým učeníkom idúcim do Emauzu. V rozprávaní dominuje motív cesty, na ktorej sa dozvedajú o tom, čo hovorí Písmo. Gorkij využil moment alúzie v 3. kapitole prvej časti. Medzi cestou dvoch učeníkov a cestou hlavného hrdinu románu Pavla Vlasova nachádzame paralelu. Podobne ako v Biblii sa títo mladí ľudia stávajú bojovníkmi za naplnenie Kristových slov hovoriacich o záchrane človeka, o „kráľovstve Božom“ atď. Pretransformované do reči autora *Matky* – o spravodlivom spoločenskom systéme pre všetkých ľudí v tomto pozemskom jestvovaní. Biblia teda píše o dvoch učeníkoch, ktorým horelo srdce pri počúvaní Kristových slov.

Práve motív srdca je u Gorkého nesmierne dôležitý. Tvorí paralelu s láskavým a dobrým srdcom Krista a srdcom Márie, jeho matky. Aj Pavlovi a jeho priateľom „horeli srdcia“, keď rozmýšľali, snívali, bojovali za kvalitatívne lepšiu spoločnosť. Tak, ako hovorí Biblia o víťazstve človeka a spravodlivosti na konci trňovej cesty, tak sa mal ruský človek dočkať odstránenia nespravodlivého sociálneho poriadku ako najväčšieho zla na konci cesty, ktorou bola revolučná činnosť. Gorkij v liste Leonidovi Andrejevovi, jednej z najvýznamnejších osobností v literatúre prelomu 19. a 20. storočia, v roku 1901 napísal, že neprijíma Krista: «...церковно-полицейского, который рекомендовал воздавать Богу и царю – поровну. Хотя я и настоящего Христа не одобряю, ибо поспешил он явиться. Его время – лет через тысячу от нас.»⁹

7 Tamtiež.

8 Tamtiež.

9 Tamtiež.

Gorkij v duchu unamunovského prístupu k problematike jestvovania či nejestvovania Boha ako najvyššieho princípu v istom zmysle tiež bojuje medzi prijímaním i odmietaním. Táto jeho oscilácia medzi rozumom a srdcom determinovala aj umelecké stvárnenie hrdinov románu *Matka*.

Pavel a Rybin vedú spory na túto tému. Prvý z nich sa skláňa pred rozumom, druhý hovorí: «Они и Бога подменили нам. Ты помни, мать, бог создал человека по образцу и подобию своему, – значит, он подобен человеку, если человек ему подобен.» V Biblii sa píše: „Ved' Boh tak miloval svet, že dal svojho jednorodeného syna, aby nezahynul nik, kto v neho verí, ale aby mal večný život. Lebo Boh neposlal Syna na svet, aby svet odsúdil, ale aby sa skrze neho svet spasil.“¹⁰ Ježiš teda berie na seba hriechy sveta a trpí za celý svet, otvárajúc tak ľuďom cestu do večného života. V románe hovorí Rybin: «Пусть умрут тысячи, чтобы воскресли тьмы...» V románe sa stretne aj s veľmi zaujímavou myšlienkou, ktorej obsah zrejme trápil samotného Gorkého a zapríčiňoval aj spomenutú spisovateľovu osciláciu medzi rozumom a srdcom. Pelageja Nilovna hovorí: «Вы подумайте – ведь и Христа не было бы, если бы его ради люди не погибали! Эта мысль вдруг вспыхнула в её голове и поразила её своей ясной, простой правдой. Не было бы Христа-то, если бы люди не погибли его, господа ради!» Táto myšlienka implikuje Gorkého logické myslenie, ktoré hovorí, že bez ľudí by nebolo Krista. Je to druhá, racionálna časť spisovateľovho názoru na pozemské jestvovanie.

N. Berd'ajev vyslovil na základe tohto výroku ďalší: «Евангелие – учение о Христе, а не учение Христа».¹¹ Spisovateľ hľadal celý život Boha prostredníctvom svojich literárnych hrdinov. Usiloval sa o vytvorenie novej viery – o tom hovorí aj v „Исповеди“. V tom čase napísal: «Идеализм – он из круга тех верований, которые органически свойственны мне [...] идеализм, без которого революция [...] потеряла бы своё моральное и эстетическое оправдание. Без участия этого идеализма революция – и вся жизнь – превращается в сухую, арифметическую задачу распределения материальных благ.»¹² Gorkij videl v Októbrovej revolúcii dokonca rozpad ľudského ducha. Jedenásť rokov pred touto udalosťou, v čase vzniku románu *Matka*, modeluje literárnych hrdinov, ktorým zveruje poslanie, aké mali Kristovi učeníci – šíriť „svetlo“. Pavel hovorí matke: «Учиться, а потом учить других.»

Nielen Pavel Vlasov a jeho matka, ale aj ďalšie postavy románu – učiteľka Nataša, bývalý učiteľ Nikolaj Ivanovič – sa v duchu života Kristových učeníkov tiež učia a šíria ďalej myšlienky svojho učenia hovoriaceho o „svetle“. V kolónii sa pomaly zhromažďujú mladí ľudia, ktorí sa stretávajú s Pavlom a načúvajú slovám, ktorými sa im prihovára, tak, ako načúvali Kristovým slovám učeníci. Život týchto mladých ľudí je v románe modelovaný na pozadí cesty vedúcej istým smerom k niečomu a sprezdanej niekým. Gorkij vkladá do úst Pavlovho

¹⁰ Sväté písmo. Nový zákon. Trnava 1995, s. 257.

¹¹ Есаулов, И.: Жертва и жертвенность в повести Горького «Мать». Вопросы литературы. Ноябрь-декабрь 1988, с. 59.

¹² Тамтиёз, с. 56.

priateľa Andreja poetické prirovnanie hovoriace o sile Pavlových slov: «Я уже богат, как звезда лучами.» Romantický nádych nesie v sebe aj poslanie Pavla, ktorý sa usiluje, podobne ako Danko v rovnomennej poviedke «бросить людям своё сердце, зажжённое огнём мечты о правде.»

Kresťanský humanizmus pretransformovaný na humanizmus socialistický nachádzame v celom románe. Tieto večné hodnoty sú súčasťou myslenia, konania a vzťahu literárnych hrdinov k svojmu okoliu. Gorkij v roku 1906 v článku „Поп Гапон“ napísal: «Русский человек плохо живёт, но он твёрдо верует, а когда его вера разбита, он умирает.»¹³ To isté vložil do Rybinovho monológu: «Там, где бог живёт, место наболеее. Ежели вы – падает он из души – рана будет в ней – вот! Надо, Павел, веру новую придумать... Надо сотворить бога – друга людям!» Touto myšlienkou, ktorá je súčasťou úsilia Pavla Vlasova a jeho priateľov bojujúcich za lepší život, akcentuje Gorkij nevyhnutnosť a potrebu lásky každej ľudskej bytosti. Socialistické dozrievanie mladých ľudí modeluje autor ako implicitné vyjadrenie svojej predstavy o «богостроительстве» a «человекобожие».

A. Siňavskij poukázal na podstatnú zvláštnosť románu Matka: «сближение революционной идеологии [...] с христианской религией».¹⁴ Toto pozorovanie možno rozvíjať v aspekte sakrálnej problematiky, pretože nielen vo svetonázore postáv, ale aj v optike samotného autora je evidentná koncepcia Evanjelia. Evanjelium sa tak stáva invariantom, na pozadí ktorého sa modelujú charaktery Gorkého hrdinov. Synekdochické totum pro parte vzťahujúce sa na kresťanský humanizmus prechádza metamorfózou k humanizmu socialistickému zachovávajúcemu si v konečnom dôsledku podstatu kresťanstva: milovať človeka, súcitiť s ním a pomáhať mu.

Medzi Kristom z Evanjelia a Pavlom z Gorkého Matky nachádzame nejednu paralelu. Kristus sa obetuje pre druhých, podobne aj Pavel znáša trpezlivo všetky príkoria a neprijemnosti, ktoré mu jeho činnosť prináša. Paralela je aj v tom, že tak, ako má Kristus svojich učeníkov – blízkych ľudí, tak sa aj Pavel stretáva s priateľmi, ktorí sú ochotní obetovať svoj život v mene šťastia, spravodlivosti a lepších sociálnych podmienok – v mene spoločného diela. Pavel vystupuje v mene kolektívu, nikdy nie ako individualista. Jeho matka Pelageja Nilovna, žena-nositeľka života, je v diele najexplicitnejšou vyjadrovateľkou slova Božieho. Jej reč popretkával Gorkij množstvom myšlienok súvisiacich s vierou. Viera v transcendentno sa u nej prejavuje nielen v ľudskom prístupe ku všetkým ľuďom, ale často sa stretávame aj s apostrofovaním typu: «Иисусе Христе, помилуй нас! – тихо прошептала мать», «Господи – помилуй! – прошептала мать, вздрогнув от страха...», «Бог видит правых...», «Господи Иисусе – слышишь, Паша, что говорю я?», «Христос с тобой!», «Помоги, господи!», «Бог с ним, коли так...» Hoci sa matka počas svojich metamorfóz učí rogovnávať, dokonca sa aj modlí menej, jej viera je stále veľmi silná: «...и ей казалось, что сам Христос, которого она всегда любила смутной любовью – сложным чувством, где страх был тесно связан с надеждой и умиление с

¹³ Tamtiež, s. 59.

¹⁴ Tamtiež.

ным чувством, где страх был тесно связан с надеждой и умиление с печалью – Христос теперь стал ближе к ней и был уже иным – выше и виднее для неё, радостнее и светлее лицом – точно он, в самом деле, воскресал для жизни, опытный и оживлённый горячею кровью, которую люди щедро пролили во имя его...»

Biblia bola skutočne tým prvým a dominantným prameňom, ktorý sa stal Gorkému sprievodcom pri písaní románu Matka. V Evanjeliu podľa Lukáša sa dočítame: „Kto chce ísť so mnou, nech zaprie sám seba, vezme každý deň svoj kríž a nasleduje ma.“¹⁵ Pavel sa skutočne vydáva so svojimi priateľmi priam asketickou cestou k vysnívanému cieľu. Kristus ako stelesnenie absolútneho dobra a jeho misia tu na zemi sa v myslení, správaní a konaní mladých ľudí pretransformovali do cieľa, ktorý spočíval v dosiahnutí všeobecného dobra a spravodlivosti. Explicitným vyjadrením tohto tvrdenia je premisa z Biblie, ktorá hovorí: „Ktože vám uškodí, ak budete horliví v dobrom?! Ale ak trpíte pre spravodlivosť, ste blahoslavení. Neľakajte sa hrozieb a neplašte sa, ale uctieajte sväto Krista Pána vo svojich srdciach, stále pripravení obhájiť sa pred každým, kto vás vyzýva zdôvodniť nádej, ktorá je vo vás.“¹⁶ O ceste s veľkým odriekáním hovorí aj Pavlov priateľ Andrej: «По дороге вперед и против самого себя идти приходится. Надо уметь всё отдать, всё сердце. Жизнь отдать, умереть за дело – это просто! Отдай – больше, и то, что тебе дороже твоей жизни, – отдай – тогда сильно возрастет и самое дорогое твоё – правда твоя!»

«Я знаю – будет время, когда люди станут любоваться друг другом, когда каждый будет как звезда перед другим! Будут ходить по земле люди вольные, великие свободой своей, все пойдут с открытыми сердцами, сердце каждого будет от зависти, и беззлобны будут все. Тогда будут жить в правде и свободе для красоты, и лучшими будут считаться те, которые шире обнимут сердцем мир, которые глубже полюбят его, лучшими будут свободнейшие – в них наиболее красоты! Велики будут люди этой жизни...», «Мы пошли теперь крестным ходом во имя бога нового, бога света и правды, бога разума и добра! Далеко от нас наша цель, терновые венцы – близко! [...] Мы зовём за собой тех, кто верует в победу нашу, те, которым не видна наша цель – пусть не идут с нами, таких ждёт только горе».

Hrdinovia Matky tak, ako hovorí Biblia, túžia po tom, aby boli všetci jednotomyseľní, súcitní, aby sa bratsky milovali. Samotná matka potvrdzuje túto túžbu slovami: «Ведь это – как новый бог родится людям! Всё – для всех, всё – для всего! Так понимаю я всех вас. Воистину, все – товарищи, все – родные, все – дети одной матери – правды!» Matka povyšuje pravdu, ktorú hľadá jej syn a jeho priatelia, na absolútne – na čosi posvätné transcendentálne: «За что судили сына моего и всех, кто с ним – вы знаете? Я вам скажу, а вы поверьте сердцу матери, седым волосам её – вчера людей за то судили, что они несут вам всем правду! Вчера узнала я, что правда эта [...] никто не может спорить с нею, никто!»

¹⁵ Sväté písmo. Nový zákon. Trnava 1995, s. 257.

¹⁶ Тамтєж, s. 641.

Celým románom *Matka* sa vinie dominantný motív spojený s cestou hľadania nového sveta. Gorkij ho konkretizoval prostredníctvom myšlienok a terminológie obsiahnutej v Biblii. Práve ona je tým živým prameňom, z ktorého čerpal spisovateľ pri písaní diela, neskôr označeného paradoxne románom socialistického realizmu. Spisovateľ využíva princíp intertextuality – explicitne aj implicitne – na akcentáciu dominantného leitmotívu. Intertextualita je v *Matke* prítomná nielen v rovine fabuly, ale aj v rovine sujetu. Obidve roviny vytvárajú jeden kompaktný estetický celok práve vďaka jej prítomnosti. Askéza, altruizmus a z nich vyplývajúce odhodlanie milovať svet, obetovať sa pre dobro zajtrajška sa stali pre spisovateľa dominantnou filozofiou. Ak teda vychádzame z tvrdenia, že román *Matka* je pokračovaním Gorkého romantickej tvorby, pridriavame sa explicitne vyjadrených faktov implikovaných v samotnom románe. Nie realizmus, ale romantizmus, nie socialistický realizmus, ale práve romantické nadšenie a sakrálna estetika determinovali a determinujú postavenie Gorkého *Matky* v kontexte ruskej literatúry začiatku 20. storočia. Začlenenie románu do kategórie diel napísaných metódou socialistického realizmu tak považujeme za nesprávne, vyplývajúce len z dobovej reality spojenej s formovaním a nástupom nového spoločenského systému.

Gorkého románu, ktorý sa ocitol na prahu jeho vzniku, tak preukázala literárna kritika najnevhodnejšiu službu práve tým, že neakceptovala evidentnú prítomnosť Gorkého ako večného romantika zobrazíť pomocou umeleckého slova ten najvznešenejší cieľ, ktorým je Láska, Dobro a Pravda nielen pre jednotlivca, ale pre každú ľudskú bytosť na tejto zemi. Jeho hrdinovia sú prenasledovaní ako postava Krista z biblického príbehu. Tento invariant nie je možné prehliadnuť a považujeme ho za jeden zo základných momentov nášho tvrdenia, že román je pokračovaním romantických tendencií v tvorbe spisovateľa. Na základe uvedených faktov možno o ňom hovoriť dokonca na úrovni rozprávkového žánru.